

УДК 378.3

Олександр СУШЕНЦЕВ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ МАЙБУТНІХ СЛЮСАРІВ-ЕЛЕКТРИКІВ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто проблему формування конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу. Здійснено теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої вивченню педагогічних умов формування конкурентоздатності майбутніх кваліфікованих робітників у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу. Встановлено, що науковці визначають психологічні, організаційні й педагогічні умови розвитку конкурентоздатності студентів різних навчальних закладів. Визначено, що формування конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу відбуватиметься більш ефективно за відповідних педагогічних умов.

Ключові слова: конкурентоздатність, педагогічні умови, майбутній слюсар-електрик.

А. Сушенцев. Педагогические условия формирования конкурентоспособности будущих слесарей-электриков в профессионально-технических учебных заведениях. В статье рассмотрена проблема формирования конкурентоспособности будущих слесарей-электриков в учебно-производственном процессе профессионально-технического учебного заведения. Осуществлен теоретический анализ научной педагогической литературы, посвященной изучению педагогических условий формирования конкурентоспособности будущих квалифицированных рабочих в учебно-производственном процессе профессионально-технического учебного заведения. Выявлено, что ученые определяют психологические, организационные и педагогические условия развития конкурентоспособности студентов разных учебных заведений. Определено, что формирова-

ние конкурентоспособности будущих слесарей-электриков в учебно-производственном процессе профессионально-технического учебного заведения будет происходить более эффективно при соответствующих педагогических условиях.

Ключевые слова: конкурентоспособность, педагогические условия, будущий слесарь-электрик.

O. Sushentsev. Pedagogical conditions of formation of competitiveness of future electrical fitter in professional and technical educational staff. In the article is considered the problem of forming the competitiveness of future electrical fitter in the educational process of the vocational education and training institution. It is carried out the theoretical analysis of scientific and pedagogical literature devoted to the study of pedagogical conditions for the formation of the competitiveness of future skilled workers in the educational process of a vocational and technical educational institution. It is established that the scientists determine the psychological, organizational and pedagogical conditions for the development of the competitiveness of students of various educational institutions. It is determined that the formation of the competitiveness of future electrical fitter in the educational process of the vocational school will be more effective in the corresponding pedagogical conditions.

Key words: competitiveness, pedagogical conditions, future electrical fitter.

Мета: обґрунтувати сутність педагогічних умов та визначити такі, що сприятимуть ефективному формуванню конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків у професійно-технічних навчальних закладах.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Традиційно головними орієнтирами в освіті було формування

знань, умінь, навичок, інформаційних і соціальних умінь (якостей), які забезпечують "готовність до життя", що, у свою чергу, розглядається як здатність пристосування особистості до суспільних обставин. Наразі освіта все більше орієнтується на такі технології і способи впливу на особистість, у яких створюється баланс між соціальними й індивідуальними потребами, які, запускаючи механізм саморозвитку (самовдосконалення, самоосвіти), забезпечують готовність особистості до реалізації власної індивідуальності, зміни суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Перед сучасним професійно-технічним навчальним закладом постало досить важливе завдання – формування в майбутнього кваліфікованого робітника здатності успішно "продати" себе на ринку праці, що вимагає "ефективної організації процесу професійної підготовки, у якій могли б формуватися такі якості і характеристики майбутнього фахівця", які забезпечували б його конкурентоздатність на ринку праці [3, 40]. Незаперечно, що формування конкурентоздатного фахівця можливе лише в певній педагогічній системі за дотримання відповідних педагогічних умов.

Окремі науковці (О. Бойко, Є. Літвіновський, М. Руденко та ін.) педагогічні умови визначають як теоретичні (ціль, завдання, зміст та принципи) і методичні (дидактична технологія, форми та методи, методики) засади навчально-виробничого процесу, які забезпечують оптимальне формування конкурентоздатності майбутнього фахівця. Натомість В. Андрєєв і Ю. Бабанський визначають педагогічні умови як обставини:

- за яких компоненти навчального процесу (навчальний предмет, викладання й учіння) представлені в найкращій взаємодії, і яка дає можливість учителю плідно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно вчитися (Ю. Бабанський);

- які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів, а також

організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей (В. Андреев).

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, зазначимо, що умова в розумінні філософів – це те, від чого залежить дещо інше (що обумовлюється), суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), що відображає місце предмета стосовно оточуючих його явищ, з наявності якого потверджується існування даного явища. Сам предмет виступає як щось обумовлене, а умова – як відносно зовнішнє до предмета різноманіття об'єктивного світу. На відміну від причини, яка безпосередньо породжує те чи інше явище або процес, умова складає те середовище, обстановку, у якій останні виникають, існують і розвиваються [9, 497–498]. Суголосною тут є думка, що умови – це суттєвий компонент комплексу об'єктів, з наявності яких з необхідністю випливає існування даного явища, і що дана категорія відображає місце предмета стосовно оточуючих явищ. Під педагогічними умовами розглядаємо обставини процесу навчання і виховання, які є результатом відбору, конструювання й застосування елементів змісту, форм, методів і засобів навчання (О. Штеймарк).

Як свідчить теоретичний аналіз наукових джерел й педагогічної практики, науковці визначають психологічні, організаційні і педагогічні умови розвитку конкурентоздатності студентів навчальних закладів різного рівня акредитації. Заслужують на увагу дослідження психологів, котрі визначають психологічні умови, які будуть забезпечувати підвищення рівня конкурентоздатності майбутніх фахівців у процесі їх підготовки у вищому навчальному закладі, якщо використати спеціальну соціально-психологічну програму навчання, спрямовану на оволодіння студентами: а) знаннями, що розкривають зміст та структуру конкурентоздатності менеджерів; б) методами діагностики основних структурних компонентів конкурентоздатності; в) засобами та прийомами розвитку конкурентоздатності (В. Хапілова).

До поняття "педагогічні умови" прийнято підходити як до сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів, необхідних для забезпечення ефективного функціонування всіх компонентів освітньої системи. Зокрема, характерною його рисою є те, що воно включає в себе елементи всіх складових процесу навчання і виховання: мету, зміст, форми, методи й засоби. Тому до педагогічних можливо відне-

сти умови, усвідомлено створювані в педагогічному процесі та спрямовані на формування й реалізацію необхідних якостей даного процесу чи явища. Особливе значення при цьому має визначення повного набору умов, "з яких не можна виключити жодного компонента, не порушивши обумовленості, і до яких не можна додати нічого, що не було б зайвим". Такі умови отримали назву "необхідних і достатніх" [9, 498].

Досліджуючи педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів економіки до профільного навчання старшокласників, Т. Гуцал стверджує, що педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних технологій чи педагогічних моделей; завдяки педагогічним умовам реалізуються компоненти технології. Варто зауважити, що визначення умов значною мірою залежить від чіткості розуміння кінцевого результату, а саме: від розуміння того, що вдосконалення навчання досягається за рахунок реалізації цілої низки умов, їх системи; на певних етапах педагогічні умови можуть виступати як результат, досягнутий у процесі їх реалізації.

Педагогічні умови окремі науковці (В. Льюїс) визначають як сукупність зовнішніх обставин освітнього процесу (обставини, середовище, у якому відбувається підготовка учнів) і внутрішніх особливостей особистості студента (спрямованість особистості, її здібності та інші психічні особливості), від яких залежить формування професійно значимих якостей. Подібну думку висловлює і В. Андреев, котрий говорить про те, що педагогічні умови не можна зводити лише до зовнішніх обставин, до обстановки, до сукупності об'єктів, що роблять вплив на процес, оскільки утворенням особистості є єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього і зовнішнього, суть і явища. Науковець уводить термін "комплекс педагогічних умов", який тлумачить як "сукупність взаємозв'язаних і взаємообумовлених обставин процесу навчання, що є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і вживання елементів змісту, методів або прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення певної дидактичної мети" [1].

З огляду на дослідження О. Максимова, педагогічні умови – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, необхідних для забезпечення ефективного функціонування всіх компонентів освітньої системи, що залежить від мети, завдань, змісту, форм і методів цієї системи,

тому що особистість – цілісна система внутрішніх умов, через які проявляються зовнішні дії, підкреслюючи значимість взаємодії об'єктивних і суб'єктивних начал [4, 13]. Комплекс конкретних умов даного явища утворює середовище його протікання, від чого залежить дія законів природи і суспільства. Умова "як одна з категорій детермінізму утворює, таким чином, момент загального в діалектичному взаємозв'язку. Як бачимо, умови розглядаються найчастіше як щось зовнішнє для явища на відміну від більш широкого поняття причини, що включає як зовнішні, так і внутрішні чинники" [9, 498].

Наш науковий інтерес викликав підхід В. Мезінова, котрий до основних педагогічних умов, що забезпечують процес формування конкурентоздатності майбутнього фахівця відносить: організацію освітнього простору і створення середовища, яке стимулює професійне становлення й особистісний розвиток студента; стимулювання у спільній діяльності різнорівневої і різноаспектної взаємодії викладачів та студентів; стимулювання студента до самовдосконалення й самоперетворення в процесі розв'язання професійних завдань, які мають тенденцію до ускладнення; залучення студентів до діяльності, що забезпечує засвоєння норм, принципів і цінностей професійної діяльності; створення оптимального психологічного клімату у студентському колективі; послідовне ускладнення навчальної діяльності – від когнітивно-оцінювального до креативного рівнів [5, 30].

Дещо іншого погляду дотримується Л. Бодян, котра в комплексі педагогічних умов формування конкурентоздатності виділяє такі елементи: відбір і модульне структурування змісту освіти з урахуванням особливостей професійної діяльності майбутнього випускника вищого навчального закладу, що сприяє професійній мотивації, самоорганізації і інтегрованому підходу до розв'язання професійних задач, необхідних конкурентоздатному спеціалісту; проектування навчально-комунікативних ситуацій з використанням активних методів і форм навчання з формування у студентів конкурентоздатності; послідовне включення студентів в активну творчу навчально-професійну діяльність, адекватну діяльності конкурентоздатного спеціаліста, на основі інтеграції і наступності професійної підготовки [2, 6]. Як бачимо, обидва науковці орієнтуються у визначенні педагогічних умов на особистіс-

но орієнтоване навчання, у центрі якого постає особистість студента. Орієнтація на особистісно орієнтоване навчання в підготовці конкурентоздатних фахівців є однією з важливих умов, яка виявляється в тому, що сьогодні стають важливі не тільки знання, уміння та навички, які слід отримати, а й розкриття особистісного потенціалу, створення ситуацій вибору й успіху, що дозволяють студенту знайти свою траєкторію навчання та професійного розвитку. Водночас зауважимо, що реалізація особистісно орієнтованого підходу в сучасному професійно-технічному навчальному закладі, як і раніше, пов'язана з рядом труднощів, які полягають в тому, що до навчального закладу вступають абітурієнти з різним рівнем підготовленості, різними здібностями. Учні неоднаково засвоюють матеріал, неоднаково ставляться до того, що треба знати, зрозуміти, засвоїти, запам'ятати. Тому навіть саме методично досконале заняття не завжди може бути успішним. Погодимося з відомим психологом Н. Менчинською в тому, що "ефект навчання залежить не тільки від його змісту і методів, але й від індивідуальних особливостей особистості" учня [6, 120].

Тож до педагогічних умов можна віднести ті, які свідомо створюються в освітньому процесі й повинні забезпечувати найбільш ефективно його формування й протікання. Так, організація процесу диференційованої підготовки конкурентоздатного фахівця в системі професійно-технічної освіти буде ефективною, якщо: навчально-виробничий процес модернізувати в систему інноваційних форм і методів, що активізують пізнавальну та творчу діяльність майбутніх кваліфікованих робітників; поєднувати диференційовані форми навчання як умову підготовки фахівця в системі професійно-технічної освіти; використовувати інтеркультурні можливості й особливості ментального освітнього простору, у якому перебувають майбутні фахівці; проводити діагностику особистості і психолого-педагогічного зростання викладача чи майстра виробничого навчання професійно-технічного навчального закладу; розкрити теоретичний інструментарій конкурентоздатності й інтегральних характеристик конкурентоздатної особистості; розробити методи вивчення й розвитку конкурентоздатної особистості в системі професійно-технічної освіти. Зауважимо, що диференціація ні в якому випадку не знижує базового рівня професійної підго-

товки учнів, вона лише забезпечує можливість зважати на інтереси, нахили і здібності кожного зокрема. Отже, особистісно орієнтоване навчання передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів, їх особистісних інтересів та можливостей.

Вивчення проблеми показало, що формування конкурентоздатності буде відбуватися більш ефективно, якщо: визначена сутність і структура конкурентоздатності випускника професійно-технічного навчального закладу; розроблена й запроваджена в освітній процес науково обґрунтована педагогічна модель формування конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків; розроблена система педагогічного впливу на учнів з метою формування в них ключових компетенцій особистості, що зумовлюють позитивну динаміку процесу формування конкурентоздатності.

З метою підвищення ефективності комплексу педагогічних умов для формування конкурентоздатності майбутніх кваліфікованих робітників можуть бути визначені такі шляхи: фіксація соціального замовлення суспільства на визначений рівень підготовки майбутніх фахівців; виявлення специфіки навчально-виробничого процесу професійно-технічного навчального закладу; виявлення суті конкурентоздатності учнів; системно-функціональна характеристика професійної підготовки майбутніх слюсарів-електриків; виявлення чинників, які сприяють формуванню конкурентоздатності студентів; включення в освітній процес професійно-технічних навчальних закладів інновацій з метою освоєння їх змісту; вивчення можливостей системного й особистісно-професійного підходів процесу формування конкурентоздатності учнів.

Заслугує уваги дослідження В. Андрєєва, котрий робить висновок, що становлення конкурентоздатної особистості буде ефективним, якщо: досягається гарантована якість освіти через творчий саморозвиток і самореалізацію; учень здійснює неперервний творчий саморозвиток, самореалізацію і самовизначення того виду діяльності, де прагне досягти вершини свого успіху; учень демонструє працелюбність і прагнення до якості кінцевого продукту своєї навчальної й професійно-творчої діяльності; у процесі навчання професійно-творчі особистісні якості педагога як конкурентоздатної особистості трансформуються в особистісні якості учнів; розвиток і саморозвиток лідерських якостей є од-

нією з важливих умов становлення особистості; розглядати конкурентоздатність людини як багатомірне і багатфакторне явище; у процесі самооцінки, самодіагностики особистісних якостей активно стимулюється творча рефлексія [1]. Дещо інший підхід до визначення сутності та змісту педагогічних умов формування конкурентоздатності обґрунтовує О. Гришин, котрий до таких умов відносить: активізацію усіх видів діяльності спеціалістів як компонента процесу професійної підготовки студентів на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей; використання особистісно професійної рефлексії як фактора розвитку конкурентоздатності фахівця; організацію соціального партнерства спеціалістів і студентів на основі комплексу видів діяльності у процесі професійної підготовки; реалізацію концептуально-методичної моделі процесу професійної підготовки, орієнтованої на розвиток конкурентоздатності фахівця.

Стосовно нашого предмета дослідження, вважаємо за необхідне зазначити, що у професійній діяльності слюсаря-електрика зустрічаються різні види неполадок та несправностей, причому одні зустрічаються часто, а інші досить рідко, що потребує від кваліфікованого робітника не тільки знання алгоритму визначення традиційних несправностей і неполадок, а й у нестандартних ситуаціях бути здатним творчо підійти до справи, оскільки для розв'язання таких ситуацій немає ані заздалегідь відомих дій, ані готових алгоритмів знаходження рішення. Як стверджує О. Тарасова, "це вказує на необхідність постійної готовності робітника до інтелектуальної діяльності, яка дозволяє передбачити можливості аварій в екстремальних умовах гірничого виробництва" [8, 50]. Тому, продовжує далі науковець, найважливішою особливістю мислення практика є необхідність самостійного виділення проблемних ситуацій у потоці діяльності. "Саме їх виникнення, – зазначає В. Чебишева, – обітник повинен помітити, спостерігаючи за перебігом робочого процесу" [10, 223].

Як показує практика, у роботі слюсаря-електрика важливо вміти грамотно читати креслення й уявляти на його основі реальний предмет. Технологічна карта для досвідченого фахівця є інструкцією, яка дає йому основні відомості про характер завдання і засоби його виконання [8, 49]. Як зазначає Н. Менчинська, "...схема об'єднує ознаки конкретного та абстрактного мислення,

оскільки вона сама наочно подана у просторі (тим самим виступає об'єктом зорового сприйняття) і водночас уособлює в умовній формі існуючі відношення, які абстраговані від відношень реальних предметів" [6, 185]. Технологічно обміркувати креслення означає не тільки вміти уявити форму і пропорції зображеної на ньому деталі, а й вміти використати дані креслення для розв'язання конкретних виробничих завдань. Успішне розв'язання цих завдань залежить від сформованості в робітника просторових уявлень та творчого технічного мислення. Водночас слід зауважити, що вивчення закономірностей і механізмів формування конкурентоздатності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівного профілю передбачає, як зауважує Л. Сушенцева, певний рівень сформованості інтелектуальних, емоційних та вольових можливостей, практичних умінь та навичок, що виявляються у процесі професійної діяльності кожного робітника [7].

Отже, науковий аналіз проблеми формування конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків передбачає визначення низки педагогічних умов, які дадуть змогу ефективно побудувати навчально-виробничий процес підготовки майбутніх конкурентоздатних на ринку праці кваліфікованих робітників. На нашу думку, педагогічні умови повинні віддзеркалювати структуру конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків і вміщувати передбачені технологією формування конкурентоздатності компоненти моделі або технології.

Висновки з дослідження та пер-

спективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, формування конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків у процесі професійної підготовки відбуватиметься більш ефективно за наступних умов: упровадження особистісно орієнтованого навчання під час вивчення спеціальних дисциплін; активізації пізнавальної і практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей учнів; розвитку творчого технічного мислення учнів; розробки та впровадження моделі формування конкурентоздатності майбутніх слюсарів-електриків у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Конкурентология : учебный курс для творческого развития конкурентоспособности / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновац. технологий, 2004. – 468 с.
2. Бодьян Л. А. Развитие конкурентоспособности студентов технического вуза на основе контекстно-модульного подхода : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Л. А. Бодьян. – Магнитогорск, 2009. – 22 с.
3. Завацька Л. А. Формування конкурентоспроможності фахівців галузі фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах недержавної форми власності / Л. А. Завацька, Ж. Г. Согник, О. С. Ільків // Проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 2. – С. 39–44.
4. Максимова О. Г. Система профес-

сиональної орієнтації школьників у умовах диференційованого навчання / О. Г. Максимова // Проспект педагогічних ідей : сб. науч. трудов / РАО, НИИ педагогики. – Чебоксары, 1997. – С. 63–65.

5. Мезинов В. Н. Формирование конкурентоспособности будущего учителя в образовательном процессе университета: автореф. дис. докт. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / В. Н. Мезинов. – Елец, 2009. – 43 с.

6. Менчинская Н. А. Проблемы учения и умственного развития школьника / Н. А. Менчинская. – М. : Педагогика, 1989. – 224 с.

7. Сушенцева Л. Л. Інтелектуальні уміння як чинник формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівного профілю / Л. Л. Сушенцева // Scientific Journal "Science Rise: Pedagogical Education". – 2017. – № 3(11). – С. 36–40.

8. Тарасова О. В. Психологічні умови розвитку професійного мислення учнів професійно-технічних навчальних закладів гірничого профілю: дис. ...канд. псих. наук : 19.00.07 / Тарасова Олена Володимирівна. – К., 2010. – 176 с.

9. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1986. – 590 с.

10. Чебышева В. В. Психология трудового обучения / В. В. Чебышева. – М. : Просвещение, 1969. – 303 с.

Стаття надійшла 8.05.2017 р.